

627

ДАДОРШЕНКО

ТАРАШЕВЧЕНКО

Проф. Д. ДОРОШЕНКО

1942

Sonderlager Ibbenbüren i. Westf.
Telefon: 198

Тарас Шевченко

Його життя й твори

ВІДЕНЬ 1942

ВИДАННЯ КНИГАРНІ БОРИСА ТИЩЕНКА

Для українського народу поетичні твори Шевченка — його всім нам знаний «Кобзарь» — мають зовсім особливе значіння. Великі поети всесвіту прокладали своїми творами нові шляхи в письменстві, охоплювали нові широкі простори духового життя, проповідували величні ідеали правди, добра і краси, пробуджували кожен серед свого народу національну свідомість і почуття національної єдності. Для нас, українців, Шевченко був у справжньому розумінні слова національним пророком: могутньою силою свого натхненого слова він збудив приспаний лихою долею український народ до нового життя, дав йому віру в самого себе і скріпив бажання зайняти належне йому місце в сем'ї інших культурних народів світу. Щоб збагнути й усвідомити собі значіння людини, яка була тільки поетом і не мала ніякої іншої зброї, як тільки — слово, треба придивитись до осередку, серед якого виріс і творив Шевченко, й пригадати історичні обставини, в яких опинився за його часів український народ.

Поезія Шевченка виросла і процвіла пишним цвітом на багатому, але так щедро напоєному слізьми та кровію ґрунті України, історія якої дає нам стільки дивних контрастів: величезного напруження всіх сил народу в боротьбі за волю — і так злиденних, мізерних наслідків цієї боротьби; величнних поривів та героїчних вчинків — і одночасно глибокого упадку духа та болючих розчарувань. По тому як зникла перша українська держава за київських князів та галицько-волинських королів, опинився український народ під чужим пануванням, зпочатку литовським, а потім польським. Та ось виросла українська козаччина, скинула чуже панування й відновила в половині XVII віку під проводом великого гетьмана Богдана Хмельницького свою власну державу — Гетьманщину.

Оточена з усіх боків ворожими й хижими сусідами, що зазіхали на наш багатий край, не змогла одначе Українська Козацька Держава втримати свою незалежність. Тридцять років боролись за неї козаки: ціла правобережна Україна обернулась в руїну. Та вороги перемогли. Україну розірвано на дві частини по самій її серцевині — по Дніпру: ця головна артерія українського життя стала тепер гряницею, вдовж якої розірвано наш край: над лівим берегом запанувала Москва, правий залишивсь під Польщею; над Поділлям на якийсь час запанувала Туреччина, в Кам'янці замість церков повстали мечети, і над їхніми мінаретами пишався пів-місяць.

Та, проте, хоч і під зверхністю царя московського, лівобережна Україна й тісно зв'язані з нею Запорожжя й Слобожанщина зберегли певну автономію: Гетьманщина мала свого власного голову — гетьмана, своє військо, свої фінанси, адміністрацію й суд; Запорожжя уявляло собою козацьку республіку з виборною старшиною, а Слобідська Україна мала полковий козацький устрій. Хоч Москва весь час старалась помалу обкромити цю автономію, та тільки аж подолавши шведського короля Карла XII., з яким заключив союз гетьман Мазепа, щоб рятувати незалежність України, розв'язала Москва собі руки: лиш після нещасливої для нас полтавської битви доконав московський уряд автономію Гетьманщини й Слобідських полків, зруйнував Запорожжя й обернув з кінцем XVIII віку лівобережну Україну в звичайні губернії російської держави. Та все таки, живучи майже 150 років в умовах власної державности, лівобережна Україна розгорнула широко свої духові сили й розвинула просвіту та культуру, про яку з таким захопленням в один голос писали всі чужоземні подорожні, що відвідували наш край. Певні сліди цієї культури довго зберігались й по упадку Гетьманщини; збереглася й традиція козацьких часів та послужила основою для пізнішого національного відродження.

Інакше склалися обставини життя на Україні правобережній, яка після нової боротьби на переломі XVII. й XVIII. сто-

літь залишилась таки під Польщею. Вищі верстви населення в їй спольщилися, селянство ж обернуто було в безправну кріпацьку масу під владою польської або спольщеної шляхти. Ця маса берегла в свіжій пам'яті спомини про недавню козацьку свободу й з тяжким серцем переносила свою неволю. Протягом майже всього XVIII. століття не припинялись кріваві повстання гайдамаків, утікачів від панщизняного утиску; Польща жорстоко приборкувала ці повстання, аж доки й сама завалилась від власного безладдя, поділена між сусідніми державами: Австрією, Прусією й Росією. Правобережна Україна — Київщина, Волинь і Поділля припали Росії, Австрія ж забрала Галичину. Та тільки й прилучення до Росії не поліпшило долю українського народу на правобережжю: Росія не пішла за прикладом Австрії, яка, прилучивши Галичину, перевела в ній реформи, які значно піднесли матеріальне й правне становище українського населення.

Під Росією кріпацтво процвіло ще з більшою силою. Давніше, за Польщи, польські пани боялись хоч гайдамаків: тепер же їх необмежена влада над українським селянством була піддержана всією силою російської адміністрації й війська. Заступитись за селян не було кому. Панська самоволя, визиск селянської праці й приниження людської гідности кріпаків досягли тепер розмірів, нечуваних і за Польщи. І ось сталося так, що наймогутніший борець за соціяльне й національне визволення української кріпацької маси, який своїм натхненним словом завдав смертельний удар кріпацтву ще за двадцять років перед тим, як воно було формально знесене царем Олександром II., вийшов саме з під убогої стріхи кріпака з Київщини, цієї колиски козацької волі, де козацькі часи жили з особливою силою в пам'яті народу, і де контраст між славною минувиною та сумною сучасністю ставав у вічі особливо яскраво.

25. лютого (за старим календарем) 1814 року в селі Керелівці Звенигородського повіту, в сем'ї кріпака Григорія Івановича Шевченка народився син Тарас. Сем'я була велика. Батько й

мати працювали на панщині, а батько крім хліборобства ще й чумакував трохи. Керелівка, а з нею разом і селяни-кріпаки були власністю поміщика Енгельгардта. Як малому Тарасові йшов сьмий рік, умерла його мати, а на 11-ому році помер і батько. Ділячи перед смертю своє убоге майно, батько Тарасів промовив слова, що збулися з пророчною правдою: він сказав: «синові моему Тарасові з мого хазяйства нічого не треба, він не буде аби-якою людиною: з нього буде або щось дуже добре, або велике ледащо, і для нього моя спадщина або нічого не значитиме, або нічого не допоможе.» Отож, може передбачаючи, що з Тараса вийде не аби-яка людина, батько, що сам був письменний, ще раніше подбав, щоб дати синові науку, яка тільки була можлива тоді в кріпацькому селі. В Керелівці, в церковній школі у дяка, вивчивсь Тарас читати Псалтирь, та на тому й стала наука. По смерті батька, залишившись круглим сиротою, малий Тарас пішов до другого дяка за наймита й за учня: рубав дрова, носив воду, палив у грубі, читав над покійниками Псалтирь і діставав за те читання від дяка десятку копійку. Дяк був гіркий п'яниця, і жилося в його Тарасові тяжко.

У Тараса змалку прокинувся хист до малювання: вдача у хлопця була така, що його вабило до себе все прекрасне, все, що мало характер мистецтва. Про свою любов до малювання ще за дитячих літ Шевченко згадує в одному з своїх пізніших віршів:

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду пятака
(Бо я було трохи не голе, —
Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш і зроблю
Маленьку книжечку: хрестами
І визерунками з квітками
Кругом листочки обведу,

Та й списую Сквороду¹
Або «Три царів со дари»,
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую, було, та плачу. ...

Прочувши, що в містечку Лисянці є діакон, який малює ікони, Тарас утік з Керелівки від свого учителя-дяка й удався до діакона, щоб той навчив його малювання. Але притьмом побачив, що новий його вчитель мало чим відбіг від керелівського дяка. Пішов він тоді у село Тарасівку, до іншого маляра дяка, що славився на всю округу своїми іконами. Але поглянувши на ліву руку Тарасову, дяк сказав, що в хлопця нема хисту ні до чого, навіть до чоботарства й бондарства. І довелось Тарасові вертатись ні з чим до Керелівки й стати там за пастуха.

Тарасові минуло 15. років. І ось звернув на його свою увагу управитель панських маєтків, побачив, що з Тараса хлопець моторний і здатний, та й узяв на службу до кухні, а потім до молодого пана Енгельгардта, що служив офіцером у гвардії, за «козачка», себто за лакея. Яка то була нова Тарасова служба, оповідає він сам у своїй автобіографії. «Пан мій, каже Шевченко, наказував мені тільки, щоб я мовчки й непорушно стояв у кутку прихожой, поки не почується його голос — подати люльку, що стояла біля його, або налити шклянку води, що в його під носом. Через свою природжену непокірну вдачу я не додержував панського наказу, виспівуючи ледве чутним голосом гайдамацьких пісень, або змальовуючи крадькома малюнки суздальської школи², що прикрашували панські покої.» Шевченків пан перебував із своїм полком то у Вільні, то у Варшаві, і разом з ним перебував там і Шевченко. Хоч Енгельгардт і гримав на свого козачка, а одного разу у Вільні

¹ Григорій Скворода — славний український філософ XVIII. століття.

² Московські малярі з Суздаля, що їх поганенькі малюнки продавались по всій тодішній Росії.

казав його й різками вибити за те, що він у ночі при світлі змальовував якісь малюнки у відсутності свого пана, та й не спостеріг, як пан і повернувся, та проте, добачивши в Тараса хист до малювання, дав його у Варшаві в науку до відомого художника-портретиста Лямпі.

Оттак проходили молоді роки Шевченка. В 1830 році він переїхав за своїм паном до Петербургу, і тут пан віддав Шевченка, на йогож прохання, в науку до маляра Ширяєва, який мав свою майстерню й з своїми учнями розмальовував стіни та стелі приватних і громадських будинків. Шевченка, як кріпака, законтрактовано на чотири роки до Ширяєва, й він під керуванням свого майстра виконував деякі відповідальні роботи, наприклад поробив рисунки для всіх орнаментів, що прикрашають стелю Великого Театру в Петербурзі. Та Ширяєв був тільки ремісник, а не артист, і його наука не задовольняла талановитого юнака. Відбувши чотири роки у Ширяєва за контрактом, залишився Шевченко в його й далі вже як найманий робітник. Служити в Ширяєва було тяжко, бо з його була людина недобра, з робітниками поводився він погано й дуже визискував їх працю. Шевченко самотужки навчився дуже гарно малювати аквареллю портрети й трохи тим заробляв. Та тільки яка доля дожидала його, як майстра-кріпака, що залежав від примхи свого пана? Але тут несподівано всміхнулось йому щастя. В 1837 році познайомився Шевченко з своїм земляком з Київщини, художником Михайлом Сошенком, студентом Академії Мистецтв. Познайомивсь при романтичній обстанові.

Ясними петербурьськими, т. зв. «білими ночами», коли в ночі видно наче в день, бігав Шевченко в Літній Сад, де змальовував мармурові статуї античних богів та богинь. І от за такою роботою угледів його Сошенко. Він здивувався, як гарно малює цей обідраний, вбогий хлопчина, зацікавився ним, приголубив, підбадьорив. Через Сошенка познайомився Шевченко з українським поетом Євгеном Гребінкою, що служив учителем у Петербурзі, з славетним художником Карлом Брюловим,

професором Академії Мистецтв, з російським поетом Василем Жуковським та з іншими освіченими й гарними людьми. Знайомство з цими людьми допомогло Шевченкові заглянути в зовсім інший світ, ніж було досі в панській прихожій або в майстерні Ширяєва; а головне — допомогло йому визволитись з кріпацтва й стати вільною людиною. Брюлов намалював портрет Жуковського, цей портрет придбали члени царської фамілії, й за ті гроші, що виручено (2400 руб.), куплено Шевченкові волю. Сталось це 22. квітня 1838 року.

Як людина вільна, Шевченко міг вступити до Академії Мистецтва, де став учнем самого Брюлова. Заробляв він на життя малюванням портретів. Здійснилось те, про що не-давні кріпак не міг марити в найбільш палких своїх мріях. Знайомство з видатними освіченими людьми, читання книжок, одвідування театру — розвинули його розум, дали йому бачити те, чого раніше він не знав і не розумів. Шевченко слухав викладів з різних наук в Академії, навчився по-французькому й трохи по німецькому, читав багато книжок і став вповні освіченою людиною, дарма, що не пройшов жадної попередньої школи і був досі самоуком. З Шевченка згодом став видатний художник-маляр, і в історії українського мистецтва він, яко маляр і гравер, займає почесне місце.

Та не малювання зробило його на увесь світ славним. Хоча перші роки науки в Академії були найщасливішими в житті Шевченка, його почала все більше охоплювати туга за рідним краєм. Усе частіше почала з'являтися перед його очима далека Україна, повставали картини її природи й образи її минулого. Книжки з історії України, прочитані Шевченком, розкривали перед ним сторінки колишньої боротьби за волю, малювали героїчні постаті козацьких отаманів і гетьманів. Якась таємнича сила приковувала його думку до рідного краю і «чари діяла» над ним. Вона розстилала перед ним широкі степи, укриті високими могилами, викликала, як він сам пізніше згадував, «тіні мучеників, бідолашних наших гетьманів», показувала йому його «прекрасну, безталанну Україну в усій

її красі мелянхолійній і непорочній». І ці образи перетворювались в словесні картини й просились на папір. Несвідомо скоряючись натхненню, молодий художник почав творити нові малюнки — словом. Він сам іще не надавав особливої ваги своїй поетичній творчості, не хотів навіть признаватись, що пише вірші, але Гребінка довідався про них, підбадьорив молодого поета й узяв у його кілька поезій для альманаху «Ластівка». Але перше ніж появилась «Ластівка» (весною 1841 року в Петербурзі), один земляк, полтавський поміщик Петро Мартос, намовив Шевченка видати збірку його поезій окремою книжечкою і дав на це видання кошти. Таким побитом року 1840 вийшов у Петербурзі «Кобзарь» Т. Шевченка, де було вміщено вісім поем і дрібних поезій.

Поява «Кобзаря» відразу зробила ім'я Шевченка славним на всю Україну. Чим же він привабив до себе земляків? Треба пригадати, що письменство на Україні з'явилося дуже давно, ще в XI віці, зараз потому, як наш народ прийняв християнство. Це письменство дало цілий ряд блискучих творів, от як Київський Літопис ченця Нестора, або як поема невідомого автора про похід князя Ігоря на половців (в кінці XII в.). Але ці твори писались книжною церковно-славянською мовою, і хоча жива народня мова дуже на ній відбилася, а все таки старе наше письменство вперто держалось своєї церковної основи, і довгі століття існували у нас поруч себе дві мови: книжна і народня. Першою мовою писались книжки, церковні й наукові, вживано її в князівських та гетьманських канцеляріях, по судах, учено нею по школах; але народ нею не балакав і утворив на своїй живій мові прегарну устну словесність, — пісні й думи козацькі, рівних яким красою не має ніюдин інший народ.

В кінці 17. століття Москва переняла у нас книжну мову, і властиво московською літературною та урядовою мовою стала — наша українська. Тільки що москалі по троху наблизили її до своєї народньої мови, і вже як мову «руську» впровадили її до урядового й шкільного вжитку також у нас на Україні,

потому як скасували автономні порядки на лівобережжю. А наші освічені верстви переняли її доброхіть, щоб нічим не різнитись від панів московських. І стало з кінця 18. віку на Україні знову дві мови: книжна, панська — тепер уже російська мова, і народня українська, якою говорив простий люд і творив на ній свої пісні, казки, приказки — усе те, що називається устною словесністю. В церкві, в школі, в суді, в письменстві, серед людей освічених — скрізь запанувала мова російська. Лиш те, що із зруйнуванням Гетьманщини й Запорозжя зникла й своя українська школа, а нової, хочаб і московської, довгий час ніхто для народу не заводив, зберігало українську мову та її устні скарби серед темних, неосвічених мас, бо все що хоч трохи було позначено освітою, переходило на російщину. Здавалося, що помалу зникне українська мова і в устах народу. Та на щастя цього не сталося.

Саме в кінці 18. століття серед освіченого українського панства, разом з оживленням історичної традиції, з пробудженням інтересу до свого минулого, до славних козацьких часів, прокинувся й інтерес до української мови та до устної народньої поезії, яка в своїх піснях та переказах зберегла пам'ять про старовину. Разом із тим почалися спроби писати чистою народньою мовою та на її будувати нове українське письменство. Перший це учинив Іван Котляревський, що в 1798 році видав поему «Енеїда», в якій змалював у сатиричному дусі тогочасне українське суспільство, з усіма його вадами й темними боками. З виходом у світ «Енеїди» розпочинається нова українська література, писана народньою мовою й присвячена зображенню народнього життя. Написав Котляревський і п'єсу «Наталка-Полтавка» та й тим поклав початок нового українського театру. Слідом за Котляревським виступили й інші талановиті письменники, що писали українською мовою: Петро Гулак-Артемівський, Григорій Квітка, Еврен Гребінка та інші.

Їхні твори залюбки читались на Україні, та ніхто з них не зумів так зворушити земляків, ніхто не спромігся так глибоко

зазирнути в народню душу, показати у всій величі колишню боротьбу за волю, ніхто не піднісся на таку височінь поетичного натхнення, ні в кого ще українська мова не досягла такої гнучкості й краси, як у Шевченка в його першому «Кобзарі». От тому то вся письменна Україна з великою радістю привітала Шевченка, як свого національного поета. Старий Квітка аж плакав, читаючи «Кобзаря». Кращі люде з української громади в Петербурзі вважали собі за честь знайомство або приятелювання з молодим поетом. Коли Шевченко, скінчивши Академію, поїхав на Україну, перед ним широко розкрились двері найшляхетніших панських будинків: скрізь приймали його з великою пошаною й радістю, скрізь вітали, як дорогого гостя; він заприятнився з найкращими людьми серед тодішнього українського панства: з Андрієм Лизогубом, з графом Де-Бальменом, з Олексою Капнистом, з Григорієм Тарновським, з князем Репніним, що був перед тим генерал-губернатором України, а дочка князя Варвара таки просто закохалася в Шевченкові. 15 років тому вивезено Шевченка з України, як убогого хлопця кріпака, панського «козачка», а тепер вертався він укритий славою, всім бажаний та любий. В 1845. році Шевченкові дано посаду вчителя малювання в Київському Університеті, зроблено членом Наукової Комісії для дослідження старовини й доручено об'їздити Україну та змальовувати її історичні пам'ятки.

Але слава й загальна пошана не засліпили Шевченкові очей. Він бачив кругом, на обох боках Дніпра, як народ поневіряється в кріпацькій неволі, живе у злиднях, як скрізь панують «неправда і неволя». Пани гуманні й добрі до своїх кріпаків були рідкістю. Україна, що колись жила своїм власним, вільним життям, тепер німувала, пригноблена московським пануванням і кріпацькою неволею: Пам'ятки козацької слави лежали занедбані, в руїнах, і всім було до них байдуже. Всі ці смутні картини тяжко вражали чутливе серце поета, викликали обурення й жаль до своїх таки земляків, що зазнали рідний край. Побувавши в Чигирині, колишній

гетьманській столиці, а тепер убогому, обшарпаному жидівському містечку, він пише поезію «Чигирин», в якій дає образ приспаної лихоліттям України:

Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала.

Раніше писав Шевченко поеми про кохання, про русалок, про заворожену тополю, про колишню славу козачу, про гайдамацьке повстання, тепер же зпід його пера виливаються інші твори, повні гніву й обурення на своїх земляків, на нащадків козачої старшини, що не зуміли зберегти свободу України, а поробившись поміщиками, запрягли народ у панщизняне ярмо й нічого не роблять за для своїх кріпаків, працею яких живуть та панують. Він уже не бачив краси рідної природи, його вже не чарували спогади про козаччину, перед його очима стояли картини народнього лиха:

Чорніші чорної землі
Блукають люде. Повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалялись;
Стави бур'яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть.

І ось, перенятий такими настроями, познайомився Шевченко у Києві з гуртом українських патріотів і народолобців, які мріяли про поліпшення долі свого народу. Це були: професори Костомаров і Гулак, письменник Куліш, студенти Білозерський, Маркович, Пильчиків та інші. Ці люде марили про визволення селян з кріпацтва, про їх просвіту, про кращу долю

України, — щоб вона заняла передове місце в сем'ї вільних словянських народів. Не були це революціонери й вірили, що своєї мети можуть досягти шляхом мирного ширення думок про потребу звільнити народ з кріпацтва й дати йому волю та освіту. Настроєні глибоко по-християнському, вони взяли собі за девіз слова з Св. Письма: «зрозумієте істину, й істина вас визволить». Вони заклали братство, яке назвали імям Кирила та Мефодія, первовчителів словянських. Серед цього гурту поезії Шевченка й його думки приймалися, як згадував потім Куліш, немов «воскресна труба архангела», немов про-рокування нового життя на Україні.

Але про існування братства довідався російський уряд. Весною 1847. року поарештовано всіх братчиків і вивезено до Петербургу. Їх обвинувачено в тому, що вони хотіли відірвати Україну від Росії, а Шевченкові в особливу провину поставлено його вільнолюбні вірші. Братчиків покарано кого тюрмою, кого засланням, а найтяжче покарано Шевченка: його заслано на службу простим салдатом до середньої Азії, а царь Микола I. додав ще від себе заборону писати й малювати. І почалася для Шевченка нова тяжка неволя, ще гірша за колишнє кріпацтво. Закинутий до глухої фортеці серед безлюдної пустині, під командою грубих, неосвічених старшин, живучи в казармі й одбуваючи муштру, одрізаний од культурного світу, мордувався бідолашний поет цілих 10 років на далекому засланні. Тільки в ряди-годи трапився добріший начальник і ставився до Шевченка по людськи: час від часу озивались до нього листами, грішми й книжками його вірні приятелі. І це скрашувало йому життя. Писати й малювати Шевченко не смів, а коли й робив це, то потай, криючись «неначе злодій». Невимовно сумні вірші виливались з під його пера, глибоким трагізмом віяло від його «невільничої музи».

Тільки аж по смерті царя Миколи I. вдалося приятелям поета виклопотати в нового царя Олександра II. волю Шевченкові. В 1857 році визволено Шевченка з заслання, й весною 1858 року він прибув до Петербургу, де його обрано академи-

ком, і він оселився в самій Академії Мистецтва, працюючи над гравюрою. По тому як Росія програла війну в Криму, втративши Севастополь, що його облягали французи, англійці, італійці й турки, коли всім стало видно, що побито було Росію через її відсталість та погані внутрішні порядки, — тоді почався серед громадянства рух за реформами, перш за все за звільненням селян. І уряд мусів помалу підготовляти реформи. Шевченка всі, й росіяне й українці, зустріли як мученика за свободу, як борця за волю селянства. В Петербурзі зібралася велика українська громада, на чолі якої станули колишні кирило-мефодіївські братчики Куліш, Костомаров і Білозерський. Петербург на якийсь час зробився осередком українського руху: тут виходили українські книжки, друковані у власній українській друкарні, й założено трохи згодом український журнал «Основа». Шевченко знову взявся до писання, і в 1860 році вийшло нове, побільшене видання його «Кобзаря». Побував він і на Україні, відвідав своїх братів та сестер, відвідав своїх давніх приятелів серед українських панів. Він рішив одружитись і оселитись на Україні, придбавши собі хату деś над Дніпром біля Канева. Але не судилось його мріям здійснитись. Десятилітня неволя зломилa його здоров'я, і 26 лютого (10 березня по новому календарю) 1861. року великого поета не стало.

Його тіло було перевезено весною того року на Україну й поховано на високій горі над самим Дніпром біля Канева, так як того хотів Шевченко у своїм поетичнім «Заповіті»:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий! ...

Могила Шевченкова відразу стала священним місцем, куди щороку, починаючи з весни, як на прощу мандрували сотні й тисячі людей, щоб вклонитись місцю останнього спочинку великого національного поета й віддати тим пошану високим ідеалам, що їм служив і що за їх віддав він своє життя. Могилу поета було споряджено як слід, розведено коло неї садок, поставлено хату для сторожа, а на самій могилі відомий український патріот, поміщик з Чернігівщини Василь Тарновський (той, що зібрав був Музей української старовини в Чернігові) поставив прегарний металевий хрест, який пізніше зруйнували большевики.

Оттаке було життя Шевченка. Якеж було його діло, та яке воно має для нас вагу? Шевченко залишив нам усього одну книжку — «Кобзарь», але в цій книзі, мов у чарівному зеркалі відбилася вся Україна, усе її минуле й сучасне. З її появою відроджена українська література відразу почула під собою твердий ґрунт, почула довіря до своїх сил і заняла своє місце в сем'ї інших літератур усесвіту. Значіння поезії Шевченка дуже добре збагнули вже його сучасники: Костомаров писав, що поезія Шевченка неначе розірвала завісу, яка закривала життя українського народу від широкого світу; народ немов сам обрав замість себе Шевченка, щоб він на увесь світ промовив про його долю і недолю, про його славне минуле і про сучасне поневолення. Куліш сказав над гробом Шевченка, що все, що тільки є істинно людського, благородного в Україні, йде і буде йти під прапором Шевченка.

Свою поетичну діяльність розпочав Шевченко під впливом ідей романтизму, які в 1830-х і 1840-х роках опанували були російську, польську а також і українську літературу. Він бачив перед собою зразки в поезіях російського письменника Жуковського й польського — Міцкевича. Але його наслідування цих зразків було чисто зовнішнє: Шевченко знайшов свої власні форми й своє власне трактування романтичної матерії; багатий світ української народньої поезії був Шевченкові за невичерпане джерело для тем і мотивів: народні по-

вірря про сонце, про місяць, про веселку, про русалок, про душі нехрещених дітей, про вовкулаків та чарівниць. Відьми й вовкулаки переплітаються в його з мотивами кохання і снують чарівні взори поетичної тканини. Шевченкові балади, такі як «Причинна», «Русалка», «Тополя», «Утоплена», дуже нагадують балади Жуковського або Міцкевича. Але Шевченко обробляє матеріял народніх вірувань зовсім самостійно, він схоплює дуже вірно тон народньої поезії, її дух і форму, тоді як Жуковський творив зовсім штучні поезії, які не мали окрім назви нічого спільного з російським народнім життям. Поруч фантастичного світу народніх вірувань уяву Шевченка заповняли спомини про минуле його рідного краю: ми бачимо в його надзвичайно сильно розвинуте національне почуття; історія України була для нього не тільки царством елегійних споминів та сумовитих мрій: її бурхлива минувшість була для поета свіжою, відкритою раною, з якої точилася гаряча кров.

В таких розумінні рідної історії укріпляла Шевченка тодішня українська історична наука, перш за все патріотична «Історія Русів» (себ-то українців), написана невідомим автором. Вона служила Шевченкові джерелом, з якого він здебільшого черпав свої відомости про українську історію. Але крім джерел друкованих, стояв Шевченкові до послуг багатий запас устних переказів про минуле. На своїй батьківщині чув Шевченко за молодих літ немало пісень та оповідань про козацьких героїв. В «Гайдамаках» згадує Шевченко свого діда, що оповідав про Коліївщину, про Залізняка та Гонтю:

Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав!

І ось повстає в уяві поета образ минулого України, образ боротьби гордого, вільнолюбного народу за свободу, боротьби з своїм одвічним ворогом Польщею, а далі з московським абсолютизмом і тиранією. В цій боротьбі український народ був подоланий — через хитрощі та зраду, і сини вільних коза-

ків опинились в кріпацькій неволі. Перед очима поета повстають мов живі тіні українських борців за свободу, в його вухах брешуть гомін боїв; він стає співцем козацької України, він будить минуле до нового життя в поемах і баладах, таких як «Тарасова Ніч», «Вибір Наливайка», які малюють епізоди з боротьби з Польщею, або «Гамалія» та «Іван Підкова», де поет розгортає мальовничу панораму козацьких походів на Туреччину. В своїй більшій poemі «Гайдамаки» дає Шевченко картину грізного гайдамацького повстання 1768 року, так багатого на драматичні епізоди.

Поетичне зображення української історії Шевченком у його ранніх поезіях відповідає вповні тим поняттям про цю історію, які панували тоді в українській історичній науці. Коли ми візьмемо історичні й етнографічні видання 30-х і 40-х років минулого століття, наприклад «Історію України» Маркевича, «Запорожську Старину» Срезневського, писання Костомарова й Куліша, то ми знайдемо в них те саме прославлення козаччини, той самий культ Запорожжя й Гетьманщини. Шевченко, як співець козацької України, продовжував діло своїх попередників в українському письменстві. В своїм чудовім віршу «На вічну пам'ять Котляревському» Шевченко дякує Котляревському за те, що він воскресив козацьку славу і пророкує йому самому безсмертну пам'ять:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Так само звертається він у своїм посланні до Квітки й просить його писати про козацькі часи:

Співай же їм (людям), мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили:

Про старовину, про те диво,
Що було, минуло ...
Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацька
На всім світі стала!

Однаке зображення історичної минувшини, хоч як сильно займало увагу поета в цей перший період його творчості, не могло затулити перед його очима тої протилежності, того контрасту, який виявляло собою смутне становище українського народу та його тяжкі злидні. Вже в перших творах Шевченка зустрічаємо виразні ознаки глибокого співчуття до жертв кріпацтва і взагалі до тяжких умов кріпацького життя. Особливе співчуття присвячує Шевченко українській жінці, що найбільше терпіла від зловживань і несправедливості кріпацького ладу. Образ одуреної й покинутої дівчини стає улюбленою темою Шевченка вже на першій порі його поетичної творчості: він створює цілу галерію різних, усе в нових варіаціях повторюваних постатей одурених і залишених на поталу суворого життя дівчат. У своїй першій більшій поемі «Катерина» малює він трагічну долю зведеної й покинутої російським офіцером селянської дівчини. Вона породила дитину, злі язики ослаблюють її на все село, батько й мати відцуралися від неї, й вона мандрує на Московщину шукати свого милого. Але він уже одружився з другою й не хоче її знати, бідолашну Катерину. Одурена дівчина кидається в ставок, а її син стає поводарем сліпого кобзаря.

За «Катериною» йде цілий ряд подібних поезій: «Черниця Маріяна», «Відьма», «Лілея», нарешті більша поема «Наймичка», яка малює долю матери, що підкинула свою нешлюбну дитину заможним бездітним людям і сама йде до них у найми й доглядає свого сина, який аж до її смерті не знає, що то

вона його мати. Своєю широкою пластикою малюнку, яка наближається до біблійної простоти й краси, своєю глибоко-людською ідеєю — спокутування гріха працею цілого життя й самовідреченням, ця поема може сміливо вважатись за одну з перлин усесвітньої літератури.

Навіть при першому поверховному погляді на поетичну спадщину Шевченкову впадає в око, що з 1843. року тон і зміст його поезій починають мінятись. Це був рік першої подорожі Шевченка на Україну, потому як його викуплено з кріпацької неволі. До того часу він знав тільки свою правобережну, колись польську Україну, де поняття «пан» і «поляк» означали одне й те саме. Тепер у перше побував Шевченко на лівобережній, гетьманській Україні, яка не знала польського панування, яка довгий час жила своїм власним життям і зберегла своє власне панство. Це панство привітало Шевченка як славнозвісного поета. Але вражіння Шевченка з гетьманської України наповнили його душу розчаруванням та смутком: і тут козацьке минуле лежало занедбане й в руїнах, а народ стогнав під ярмом кріпацтва. Українські пани у величезній більшості забули свої національні традиції, славне минуле свої батьківщини, й дбали виключно про свої матеріяльні, егоїстичні інтереси. Перед очима поета була не та вимріяна й ідеалізована Україна, про яку він марив у далекому Петербурзі, але Україна дійсна з її кріпацтвом. На кожному кроці бачив він прояви соціального поневолення, деморалізації, пониження людської гідності, яких часто не помічали найкращі представники пануючої верстви, але які не могли закрити від нього сумних картин того пекла, в яке обернув несправедливий уклад соціально-політичних відносин чудову країну, яка могла бути для людей раєм. Можна думати, що приятні звязки, які зав'язав Шевченко на Україні в 1843—45. роках з найбільш освіченими та гуманними представниками українського панства, також сприяли зміні поглядів поета на соціальні й політичні відносини. Разом із зміною поглядів на сучасне зайшли зміни в поглядах Шевченка й на минуле

України. На місце колишньої ідеалізації козаччини з її героями наступило критичне відношення до старовини й шукання причин лиха, які вбачав поет у гріхах самих колишніх провідників українського народу.

Коли раніше вістря Шевченкового обурення зверталось проти Польщі, то тепер головним ворогом здавалась йому держава, яка однаково поневолила Польщу й Україну: це була Росія, або точніше кажучи російський царизм. В йому вбачав тепер поет причину всіх нещасть рідного краю: це він знищив політичну свободу і запровадив в Україні кріпацтво. Весь гнів, усе обурення поета зосереджуються на двох видатніших постатях російського царизму: це був Петро I. і Катерина II. Ряд найсильніших і найяскравіших поезій Шевченка присвячений обом цим володарям Росії, які в очах українського поета немов у особлювали в собі весь деспотизм і тиранію, од яких страждав його рідний край.

На час з кінця 1843. року й до його арешту весною 1847. року припадають найбільш визначні своїм змістом і найкращі своєю художньою формою поезії Шевченка на політичні теми. Серед них особливо визначаються поеми «Сон» і «Кавказ». В їх обох досяг Шевченко вершин свого поетичного мистецтва, й його політичні ідеї скристалізовані в них чи не найвиразніше.

«Сон» — це глибока сатира: на фоні фантастичної мандрівки у сні з України до Петербурга розгортає Шевченко панораму російської столиці, побудованої на болоті й на кістках десятків тисячів невілних робітників, малює перейняту жовчію й гірким сарказмом сцену авдієнції в царя, викликає тіні поляглих при будові Петербурга козаків і гетьмана Полуботка, що за свою сміливу оборону прав України перед царем Петром I. був замордований в петербурзькій цитаделі: ці тіні обвинувачують Петра за його жорстокість і руйнування України. Поет показує нам пам'ятник, що його царица Катерина II. поставила Петрові, і що його російський поет Пушкин прославив як символ переможної й неподоланої Росії; зовсім інші почуття викликає цей пам'ятник в українського поета:

Це той перший, що розпинав
Нашу Україну,
А та друга доконала
Вдову сиротину.

У чудовій поемі «Кавказ» прославляє Шевченко не величню природу, якою захоплювались російські поети; ще менше уваги присвячує він боротьбі, яку провадила Росія з кавказькими народами й романтичним епізодам цієї боротьби, що дали стільки вдячного матеріалу для російських поетів: для нашого поета Кавказ — країна, де

Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що-день Божий довбе реора
Й серце розбиває:
Розбиває, та не вип'є
Живучої крові, —
Воно знову оживає
І сміється знову.

Це країна, де ненаситні царі російські

«Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю
Та й цькують.»

Кавказ для нашого поета — країна, де вільні гірські народи не хочуть схилити голову в російським ярмі й героїчно борються за свою свободу. В цій боротьбі обидві сторони несуть тяжкі жертви:

Лягло кістьми
Людей муштрованих чимало,
А сліз? А крові? Утопить
Всіх імператорів би стало
З дітьми й унуками. ...

Поляг у цій боротьбі і Шевченків приятель граф Яків де-Бальмен, якому

не за Україну

А за її ката довелось пролити

Кров добру — не чорну: довелось запить

З московської чарки московську отруту,

— і якому Шевченко присвятив свій «Кавказ». Наш поет прославляє кавказьких борців за свободу й гірко картає російський імперіялізм, що не знає впину своїй зажерливості. Його обурення звертається проти режиму Миколи I., який привів до того, що в його величезній державі

Од Молдавана аж до Фина

На всіх язиках все мовчить,

Бо ... благоденствує!

— додає поет з глибокою іронією, натякаючи на те, що в російській державі було сковано за часів Миколи I. всяку вільну думку й слово. Та Шевченко не зупиняється на осудженні самої лишень політичної системи царя Миколи: його гнів звертається проти всього укладу російського життя з його фальшивим християнством, лицемірством, неморальністю, кріпацтвом, стремлінням до матеріальної наживи.

Проте Шевченко не впадає в одчай і зневіру; він певен, що правда і справедливість переможуть:

Не вмірає душа наша,

Не вмірає воля,

І неситий на виоре

На дні моря поле,

Не скує душі живої

І слова живого,

Не понесе слави Бога,

Великого Бога.

Коли пригадаємо, що ці вірші були написані саме тоді, як за опанування Кавказом провадила Росія завзяту війну, що

її прославляли російські поети, то зрозуміємо, яке вражіння викликав «Кавказ» серед сучасників. Ця поема й послужила за одну з причин суворого покарання Шевченка царем Миколою.

Ненависть проти царизму зберіг Шевченко на все своє життя. Він палав нею в час свого десятилітнього заслання і повернувся з нього тим самим непримиренним ворогом царського абсолютизму, яким був і тоді, коли писав «Сон» та «Кавказ». Цілий ряд поезій Шевченка з останніх років його життя присвячено російським царям, як найбільшим ворогам політичної свободи не тільки України чи Росії, але й усього світу взагалі. Цю ненависть до царизму можна поставити поруч з ненавистю поета до кріпацтва, бо в його очах між цими двома історичними явищами існував тісний внутрішній зв'язок. В своїм осудженні кріпацтва не знав Шевченко ніяких оправдань, ніяких уступок, ніякого компромісу. Цілий шерег його поезій, і якраз найкращих з мистецького погляду, присвячено змальованню трагічних явищ, які раз-у-раз відбувались по українських селах, як наслідок необмеженої панської самоволі над кріпаками. Особливо яскраво змальовує він постаті дівчат, як жертв панського насильства і розпусти. Поеми: «Русалка», «Відьма», «Княжна», «Варнак», «Марина», «Петрусь» і ряд менших поезій написано ним як раз на цю тему. Але мабуть в жадному з Шевченкових творів увесь трагізм кріпацтва, всю тугу українського народу за волею й за вільною працею не змальовано з такою потрясаючою силою, як в одній невеликій поезії «Сон»:

На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, — пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом:
Розповіла, нагодувала,
Попестила: і ніби сном,

Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй: той син Іван
І уродливий, і багатий,
Не самотній, а самотній,
На вольній, бається, — бо й сам
Уже не панський, а на волі:
Та на своїм веселім полі
Свою таки пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть,
Та йдучи колоски збирають,
Мов тая доленька святая,
Мов анголяточка ідуть.
І усміхнулася, небога.
Прокинулася — нема нічого!
На сина глянула, взяла
Його, тихенько сповила,
Та щоб дожать до ланового
Ще копу дожинать пішла.

Кріпацтво на Україні, зараз по тому, як воно було заведене Катериною II. в кінці XVIII. століття, зустрілось з ідейним осудом з боку кращих людей тодішнього громадянства: в 1787 році написав свою скорбну «Оду на рабство» відомий український патріот Василь Калнист, і з того часу починається боротьба з кріпацтвом в українській літературі. Поет Гулак-Артемівський пише свою сатиру на кріпацькі відносини «Пан та собака»; Кирило-Мефодіївські братчики ставлять головним своїм завданням добитися скасування кріпацької неволі. Але ніхто не завдав кріпацтву такого важкого морального удару як Шевченко. З цього погляду ні один з письменників, що виступали проти кріпацтва — а було їх чимало і в нашому й у російському письменстві — зрівняться з великим українським поетом не можуть.

Вдумуючись в історію України, Шевченко вже підчас першої подорожі до рідного краю по своїм звільненні з кріпацтва

почав схилятися до думки, що не тільки лихі сусіди, Польща й Москва, були винні в її недолі: завинили в тому й самі українці, ті, що держали колись у своїх руках провід, мали владу й силу: винні були честолюбці й уسوبники-гетьмани, винна старшина, що за-для власної користи продавала інтереси рідного краю й поневолила свій народ. У святім обуренні на тих, що зрадили й зраджують свій народ, Шевченкова муза стає грізним обличчям не тільки сучасних панів-перевертнів та гнобителів, але й їхніх предків за їх історичні гріхи перед рідним краєм. Одначе осуджуючи недолугих гетьманів і старшин-зрадників, Шевченко почував глибоку пошану й прихильність до Гетьманщини, як до колишньої форми української державності, і до тих гетьманів, що, на його думку, стоячи на висоті свого завдання, боролися за рідний край та за його свободу й незалежність: до таких належали в його очах Дорошенко («Заступила чорна хмара»), Мазепа («Іржавець») і Полуботок (поема «Сон»).

Шевченко, як апостол політичної свободи, як ворог усякої неволі й гніту, сягає своїми інтересами далеко поза межі українських або російських відносин. У поемі «Єретик» він возвеличує Івана Гуса, як сміливого протестанта й борця за свободу сумління. Гус виступає в цій поемі не тільки як церковний реформатор, але і як провозвісник соціальної справедливості. Найдраматичніший момент у поемі — смерть Гуса на вогнищі — представлений, як його апотеоз, як перемога духа над матерією. Поема «Неофіти» переносить нас до Риму в перших часах християнства й дає зворушливий образ матери, яка на цирковій арені, над розшарпаним тілом свого сина-мученика, сама навертається на нову віру й стає християнкою. Цей образ матери, яка страждає за свою дитину, належить взагалі до улюблених постатей нашого поета, й ми зустрічаємо його в цілому ряді творів Шевченка, починаючи з «Наймички». Та особливої сили й трагізму набуває цей образ в поемі «Марія», де Шевченко представив Святу Діву в дусі найвної народньої легенди, що збереглася в стародавніх переказах. Взагалі можна без

усякого перебільшення сказати словами шведського вченого Альфреда Єнзена, який написав цілу книгу про нашого поета, що «Шевченко був не тільки національний поет, але також універсальний дух, світоч усієї людськості».

За останні десятиліття нашого часу дослідники Шевченкового життя й творчості з особливою пильністю стараються вивчити джерела його радикалізму й взагалі тих впливів, які позначились на політичному світогляді поета. Докладне вивчення життя поета, його листування, читаних ним книжок, привело до остаточного висновку, що з Шевченка була зовсім освічена людина: він знав російську, польську й французьку мови, мав обширні знання, особливо з історії й всесвітньої літератури, зразок якої читав у різних перекладах. Його геніяльна інтуїція давала йому змогу опанувати найтрудніші з читаних ним наукових праць. Між іншим знайомий був Шевченко з польською революційною літературою, що повстала на еміграції після 1830—31. років: ця література була перейнята ненавистю до російського царизму, і мала певний вплив на Шевченка. Новіші дослідники, особливо під советами, старались довести, наче б то Шевченко був провозвісником соціальної революції, та що він був добре обзнайомлений з теоріями соціалізму й комунізму. Вони твердили, що Шевченко був близько знайомий з таємними російськими гуртками соціалістів у 1840-х роках. Значно меншу вагу надавали вони тому, що Шевченко в час свого побуту за тих часів на Україні постійно перебував в колі українського панства, серед якого були й люде доволі радикально настроєні не лиш в політичних питаннях, але й соціальних. Факт, що Шевченко мав найблищих, найінтимніших приятелів у кругах українського панства, промовляє сам за себе: поміщики Лизогуб і Тарновський, княжна Репніна, це все були люде, які не покинули поета в найтяжчих хвилинах його життя на засланні, клопотались за нього, листувались із ним, помагали йому, і він платив їм сердечною приязню: також близька дружба звязувала Шевченка з професором Бодянським, отаманом Кубанського козачого війська гене-

ралом Кухаренком, братами Лазаревськими, не кажучи вже за Костомарова й Куліша, що всі далеко не були радикалами й прихильниками революції. Всі вони цінили Шевченка перш усього як національного поета, і приятелювання з ними мало на Шевченка та на його погляди великий вплив. Це ясно видно з листування поета, з його дневника і з самих його творів.

Одже чи можна виставляти Шевченка, як пророка кривавої соціальної революції? Звичайно, ті, що хочуть так представити нашого поета, покликаються на деякі уступи з його поезій, а саме на «Заповіт», де Шевченко кличе своїх земляків: «повставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте!» Але ці люди не хочуть бачити, що Шевченко не бажав кривавої революції, він тільки пророкував її, як що пануючі верстви не опам'ятаються й не дадуть народнім масам волі. Він звертався до всієї української нації, як до панів, так і до селян. До перших звертався він із словами перестороги, благав їх зректися свого класового egoїзму і подбати про поліпшення долі народніх мас. Його мрією було порозуміння та згода між освіченими верствами й темною кріпацькою масою:

Обніміте, брати мої,
Найменшого брата,
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!

— так благав поет усіх українців у своїм «Посланії до мертвих, живих і ненароджених земляків», а до людей освічених, до панів звертався з пересторогою:

Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люди;
Настане суд! Заговорить

І Дніпро і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших. ...

Це було пророче передбачення страхіть революції, які дійсно відбулись перед нашими очима, але яких сам поет не бажав і жахавсь їх. Казати, що Шевченко спочував кривавим насильством, це так само несправедливо, як несправедливі твердження польських критиків, ніби він у своїх «Гайдамаках» писав із співчуттям про криваві гайдамацькі вчинки: адже кожен, хто читав цю поему, знає, що Шевченко в своїй «Передмові» виразно сказав, що «в його серце болить», коли він оповідає про гайдамаків, а проте вважає, що про їх розказувати треба: «нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами».

Тішитись з кривавих учинків, з помсти — не лежало в натурі нашого поета, і було б у високій мірі несправедливо називати його музу — музою гніву й помсти. Треба пам'ятати, що Шевченко був глибоко релігійною в християнському дусі натурою, і Святе Письмо було змалку його улюбленою книгою, особливо на засланні. Ця релігійність позначилася на всій поетичній творчості Шевченка: не тільки в тому, що він до багатьох своїх поезій поставив як мотто цитати з Біблії, не тільки в тому, що він переклав цілий ряд псалмів Давидових, або переспівував уривки з пророків: вся поетична творчість Шевченка перенята уривки з пророків: вся поетична творчість Шевченка перейнята глибокою вірою в Бога, як у найвищий ідеал добра і справедливості. Колиб хто мав сумнів у християнській релігійності Шевченка, той нехай перечитає хоч би його вступ до поеми «Марія», де поет звертається до Святої Діви:

Все упованіє мое
На Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє мое
На Тебе, мій пресвітлий раю,

Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм сил,
Твого мученика-Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю!
Достойно-пітая, благаю,
Царице неба і землі!
Воньми їх стону і пошли
Благий кінець, о всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим, і веселим
Святую доленьку Твою.
А нині — плач, і скорбь, і сльози
Душі убогої, — убогій
Останню лепту подаю.

Через усю поезію Шевченка від перших його писаннів і до кінця переходить червоною ниткою ідея любови й всепрощення: в його творах людина, яка перенесла найбільшу кривду, мученик — прощає своєму мучителеві; нещасний солдат прощає паничеві, що звів його кохану дівчину; Іван Гус молиться на вогнищі за своїх мучителів; християнські мученики в «Неофітах» прощають своєму катові — цісарю Нерону. Цей високий мотив — прощати ворогові в ім'я найвищої любови — ставить поезію Шевченка на найбільшу височінь, якої коли досягла людська думка.

Один з найбільших українських письменників, Пантелеймон Куліш, сам — визначний поет, висловився, що вся краса української поезії відкрилася одному Шевченкові: цим Куліш хотів сказати, що ніхто глибше від Шевченка не заглянув у таємничі

джерела народньої поезії, та що ніхто так, як він, не здолав геніяльним способом перетворити прості мотиви й форми народньої поезії в перлини високого художнього мистецтва. Можна сказати, що взагалі усе багатство української поезії, від «Слова о полку Ігоря» почавши і до козацьких дум та жіночих ліричних пісень, знайшло в творчості Шевченка немов свою синтезу; сила вислову, ніжність і глибина почуття, багатство образів і музичність ритміки — все це знайшло в поетичних творах Шевченка свій яскравий відгук. І в цьому, поруч самого їх змісту, лежить таємниця магичної сили, якою вони чарують кожного, хто розуміє красу українського слова.

Як тільки що було сказано, поезія Шевченка мала могутній вплив на українську літературу й на увесь український національний рух. Шевченків «Кобзарь» давно зробився найбільше читаною й найулюбленішою книгою на Україні, про що свідчить хочаб той факт, що за час 1840—1938. року вийшло 112 видань «Кобзаря» в понад півтора мільйонах примірників, а окремих видань його творів вийшло за цей час 476 в числі коло 5 мільйонів. «Кобзарь» зробився немов національною Евангелією, а коло пам'яті поета утворився справжній культ; роковини його смерті стали національним святом, в день якого не було в Україні скільки-небудь значнішого міста, де б не правилась урочиста панахида по душі поета й урочиста академія з викладом чи промовою про значіння Шевченка, з деклямаціями його поезій і з співами на його слова, що до їх написав чудову музику наш славний композитор Микола Лисенко. Такі концерти перед большевицькою руїною відбувались по найменших містах і навіть по селах. Тисячі просвітних товариств, бібліотек, читалень, театрів, шкіл, народніх домів, не тільки в Європі, але й в українських колоніях Америки й Азії носять ім'я Шевченка. Також найвища наша наукова установа — аж поки не засновано було в 1918. році Академії Наук у Києві — Наукове Товариство у Львові стоїть під патронатом великого національного поета, звучись «Науковим Товариством імені Шевченка». Могила Шевченкова вже здавна зробилася місцем прощ для

тисячів і тисячів людей. Ім'ям Шевченка називано полки української армії в 1917—1918. роках, коли відродилась була українська держава. Київ, Харків і навіть менші міста, такі, наприклад, як Ромен на Полтавщині, прикрашено пам'ятниками нашому поету. Та чи треба казати, що найкращий і найміцніший пам'ятник Шевченкові збудовано в серцях його земляків!

Шевченкова популярність і його вплив не обмежились рідним українським народом: вже в 1860. році, ще за життя поета, з'явився його «Кобзарь» в перекладах найкращих російських поетів того часу, а в слідуючій році з'явився і польський переклад. З того часу появляється цілий ряд перекладів на мови болгарську, сербську, чеську, а слідом за тим на німецьку, французьку, англійську, італійську, і тепер, можна сказати, твори Шевченка переложено майже на всі культурні мови світу. Особливо помітний вплив мала поезія Шевченка на болгарів: її вільнолюбний характер припав до серця болгарам, які самі так довго боролися за свою свободу. Взагалі, коли для українців Шевченко являється неначе прапором їх національності, символом їх визвольних стремінь, то для чужинців, які хочуть ознайомитись не тільки зі зовнішніми формами життя українського народу, але пізнати й внутрішній духовий зміст того життя, — для них твори великого українського поета служать немов зеркалом, в якому відбилося духове обличчя українського народу.
